

Ngundhakake Kawasisan Nulis Ukara Tanduk Kanthi Teknik Bursa Kata Siswa Kelas VIII B SMP Negeri Kalidawir Taun Ajaran 2015/2016

Ngundhakake Kawasisan Nulis *Ukara Tanduk* lan *Ukara Tanggap* Kanthi Teknik Bursa Kata Siswa Kelas VIII B SMP Negeri 3 Kalidawir Taun Ajaran 2015/ 2016

Indriani, Dr. Surana, S.S., M.Hum

Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa)

Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Surabaya

Abstrak

Adhedhasar KTSP ketrampilan nulis Jawa kalebu salah sawijining ketrampilan kang kudu dikuwasani murid. Ketrampilan nulis kang diwulangake marang murid salah sijine yaiku nulis ukara. Panliten iki munjerake ing materi nulis ukara tanduk lan ukara tanggap, kelas VIII B SMP Negeri 3 Kalidawir. Murid kelas VIII B kasebut minangka sumber data ing panliten iki, nduweni kawasisan kang kurang ing babagan nulis ukara tanduk lan ukara tanggap.

Panliten iki nggunakake teknik *Bursa Kata*, yaiku metode kang nggunakake kartu minangka medhiane lan nuntut murid supaya bisa nggawe ukara tanduk lan ukara tanggap. Panliten iki kaperang dadi 2 siklus kanthi sapatemon saben sikluse. Ing saben patemon ana 4 tahapan kang kudu ditindakake, yaiku tahap ngrencanakake kegiatan, nindakake kegiatan, *observasi*, lan *refleksi*. Panliten iki nggunakake metode *deskriptif kuantitatif* lan teknik ngumpulake data nggunakake *observasi*, tes, lan lembar cathetan kanthi pangolahe data nggunakake *metodhe kuantitatif*.

Pangetrapan modhel piwulangan kooperatif kanthi tehnik bursa kata bisa ngundhakake aktifitas siswa, guru lan ngundhakake asil pasinaon siswa. Paedah ing panliten iki antarane kanggo guru bisa ndandani tehnik pamulangan, kanggo siswa bisa ngundhakake prestasi siswa lan kanggo sekolah bisa ngundhakake kualitas sianu siswa.

Asile panliten iki nuduhake yen asile piwulangan murid ing materi nulis ukara tanduk lan ukara tanggap saya ningkat sawise digunakake teknik *Bursa Kata*. Ing siklus I rata-rata (*mean*)= 60.68, *median* = 54.5, lan *modus* = 62.83 kanthi *simpangan deviasi* = 11.95. Ing siklus II rata-rata (*mean*) owah dadi 80.95, *median* = 86.17, lan *modus* = 87.64 kanthi *simpangan deviasi* = 12.2.

Kanthi biji katuntasan minimal 70 lan katuntasan kelas kudu nggayuh 80%, ing siklus I ana 14 murid utawa 36.84% kang tuntas, dene 24 murid utawa 63.16% kang durung tuntas. Ing siklus II murid kang tuntas dadi 32 murid utawa 84.21%, dene 6 murid utawa 5.79% durung tuntas. *Aktivitas* guru ing siklus I mung antuk persentase 57.5%, ing siklus kang pungkasan utawa siklus II persentasine saya ningkat dadi 87.5%. *Aktivitas* murid ing siklus I mung kasil nggayuh persentase 55%, lan ing siklus II, persentasene saya ningkat dadi 85%. Anane owah-owahan ing asile *evaluasi* murid sarta *aktivitas* guru lan murid bisa disimpulake yen teknik *Bursa Kata* bisa ningkatake kawasisan nulis ukara tanduk lan ukara tanggap murid kelas VIII B SMP Negeri 3 Kalidawir.

Kaca kunci : peningkatan, ukara tanduk, tehnik bursa kata

PURWAKA

Landhesane Panliten

Kurikulum Basa Dhaerah tansah dikembangake kanggo ningkatake mutu piwulangane supaya luwih sampurna. Bab iki kudu ditindakake amarga Basa Dhaerah nduweni peran kang cukup penting ing satengahe arus globalisasi

kaya jaman saiki. Piwulangan Basa Dhaerah bisa didadekake minangka alat kanggo mbangun jatidhiri manungsa Jawa mligine, supaya ora ilang Jawane. Bisa dideleng saka materi-materi kang diwulangake kang diajab bisa nuwuhake rasa tresna lan mongkog marang kabudayane dhewe saengga bisa nuwuhake generasi kang kuwat lan ora gampang ninggalake utawa nglalekake warisan leluhure.

Kahanan kang dijlentrehake ing dhuwur kudune disadhari dening pihak sekolah. Umume bidhang studi muatan lokal, mligine Basa Dhaerah, kurang oleh kawigaten saka sekolah. Masalah umum kang dumadi ora beda karo sekolahan-sekolahan liyane, yaiku kurange jam piwulangan Basa Dhaerah kang mung 2 x 40 menit seminggu. Bab liya kang uga nuwuhake masalah, yaiku saka pendhidhikan gurune. Saka 3 guru Basa Dhaerah sing lulusan Sarjana Pendhidhikan Basa Dhaerah mung siji, dene liyane saka basa Indonesia. Guru sing saka bidhang basa Jawa utamane mulang kelas 9, dene guru sing dudu saka bidhange mau mulang ing kelas 7 lan sabageyan kelas 8.

Pambageyan kelas kanggo guru-guru kasebut bisa dimaklumi amarga wis ngliwati tetimbangan kang jero. Kelas 9 diwenehake utawa diulang dening guru sing bener-bener nduweni *background* basa dhaerah kanggo ngawekani ujian akhir sekolah. Adhedhasar KTSP, materi Basa Jawa nyakup patang ketrampilan, yaiku ngrungokake (*mendengarkan*), micara (*berbicara*), maca (*membaca*), lan nulis (*menulis*). Sabanjure adhedhasar *Standar Kompetensi* lan *Kompetensi Dasar*, materi-materi kang diwenehake sajrone piwulangan basa dhaerah ing SMP Negeri 3 Kalidawir antara liya nulis Jawa, nembang, gawe ukara basa Jawa, *apresiasi* cerkak, guritan, lan sapanunggalane. Materi kang kerep dianggep paling angel dening siswa umume yaiku materi nggawe ukara tanduk.

Materi nulis ukara ngango basa Jawa diulangake kanthi *bertahap* wiwit kelas VII nganti kelas IX. Nulis ukara ing babagan iki yaiku jinis ukara tanggap lan tanduk. Ana ing ukara iki wasesane duweni ater-ater lan panambang kang kudu diwenehi ana ing tembung kuwi. Bab iki dibuktekake kanthi asil *pre test* kang diwenehake sadurunge panliten. Asil evaluasi kasebut, kanthi KKM (*Kriteria Ketuntasan Minimal*) 70, nuduhake yen siswa sing tuntas mung ana 8 saka 38 siswa utawa mung 21% lan rata-rata kelas 45.24.

Bab liyane kang uga nyebabake siswa kangelan nguwasani lan mahami materi nulis ukara nganggo basa Jawa yaiku siswa kurang bisa nangek andharan saka guru lan siswa kepara *pasif* sajrone nampa piwulangan. Cara guru ngandharake materi lumrahe mung ceramah lan menehi tugas kang kudu dikumpulake, nanging ora dibalekake.

Dadi siswa ora ngerti salahe ing ngendi lan benere kepriye. Bisa diarani yen metode piwulangan Basa Dhaerah kurang narik kawigaten, kurang nantang, lan kurang nyenengake.

Piwulangan Basa Dhaerah, mligine ing materi nulis ukara tanduk nganggo teknik bursa kata. Guru nyiapake tembung-tembung ana ing kartu wiwit saka jejer, wasesa, lesan lan katrangan. Banjur saben siswa njupuk sakkartu. Supaya bisa dadi ukara tanggap utawa tanduk siswa nggoleki pasangane kartu sing di gawa supaya bisa kasusun dadi ukara, lan bisa diperang kalebu ukara tanduk utawa ukara tanggap.

Cara iki diancas bisaa nuwuhake minat lan semangat siswa kanggo sinau Basa Dhaerah mligine materi nulis ukara tanduk. Teknik iki bakal nuntut siswa luwih aktif, nanging ing swasana kang luwih nyenengake amarga prakteke kaya dolanan. Suyatno (2004:2) ngandharake yen donyaning bocah kuwi donyane bocah dolanan, nanging akeh materi piwulangan kang ora diandharake kanthi dolanan. Panliten iki ditindakake kanggone siswa bocah kang isih seneng dolanan.

Panliten iki punjere ana kelas lan ancasa kanggo ndandani lan ningkatake mutu piwulangan, mula panliten iki kalebu *Penelitian Tindakan Kelas* (PTK). PTK iki nduweni irah-irahan *Ngundhakake Kawasisan Nulis Ukara tanduk Nganggo Teknik Bursa Kata Siswa Kelas VIII B SMP Negeri 3 Kalidawir Tahun Pelajaran 2015/ 2016*. Alasan milih irah-irahan kasebut yaiku kanthi pangajab supaya pangetrapane teknik *Bursa Kata* sajrone piwulangan Basa Dhaerah mligine babagan nulis ukara tanduk bisa kasil ningkatake kawasisane siswa lan pungkasan nggayuh ketuntasan sinau kanthi *optimal*.

Undherane Masalah

Masalah sajrone panliten iki yaiku:

- 1) Kepriye pangetrapane modhel piwulangan *kooperatif* kanggo ningkatake asile pasinaon lan *aktivitas* siswa sajrone piwulangan nulis ukara tanduk?
- 2) Kepriye pangetrapane teknik *Bursa Kata* kanggo ningkatake asile pasinaon lan *aktivitas* siswa sajrone piwulangan nulis ukara tanduk lan tanggap?

- 3) Kepriye owah-owahane *aktivitas* guru sajroning ngetrapake teknik *Bursa Kata* ing piwulangan nulis ukara tanduk?

Tujuwan Masalah

Tujuwane panliten adhedhasar underane panliten kang kaandharake ing ndhuwur, yaiku:

- 1) Ngandharake pangetrapane modhel piwulangan kooperatif bisa ningkatake pasinaon lan aktifitas siswa sajrone piwulangan ukara tanduk
- 2) Ngandharake pangetrapane teknik *Bursa Kata* bisa ningkatake pasinaon lan aktifitas siswa sajrone piwulangan ukara tanduk
- 3) Ngandharake owah – owahan aktifitas guru sajrone ngetrapake teknik *Bursa Kata* ing piwulangan nulis ukara tanduk.

Hipotesis Tindakan

Panliten iki dirancang nggunakake rong siklus, saben siklus ditindakake kanthi patang tahap, yaiku tahap ngrencanakake kegiatan, tahap nindakake kegiatan, *observasi*, lan *refleksi*. Kanthi telung siklus mau bisa dideleng ningkate *aktivitas* lan asiling sinau siswa lan bisa digawe hipotesis saka panliten iki, yaiku:

- 1) Pangetrapane modhel piwulangan *kooperatif* bisa ningkatake asile pasinaon siswa sajrone piwulangan nulis ukara tanduk.
- 2) Pangetrapane modhel piwulangan *kooperatif* bisa ningkatake *aktivitas* siswa sajrone piwulangan nulis ukara tanduk.
- 3) Pangetrapane teknik *Bursa Kata* bisa ningkatake asile pasinaon siswa sajrone piwulangan nulis ukara tanduk.
- 4) Pangetrapane teknik *Bursa Kata* bisa ningkatake *aktivitas* siswa sajrone piwulangan nggawe ukara tanduk.
- 5) Pangetrapane teknik *Bursa Kata* bisa ningkatake *aktivitas* guru sajrone piwulangan nggawe ukara tanduk lan tanggap.

Paedah Panliten

Paedah saka panliten iki, yaiku:

- Tumrap Guru
- (1).Ndandani/mbeciki pasinaon kang ditindakake ing kelas kang dikemonah (dikelola).

- (2).Ngundhakake kompetensi guru sajroning ngawekani masalah pasinaon ing njero lan ing njaba kelas.
- (3).Ngundhakake modhel, strategi ing saben piwulangan
- (4).Ngundhakake rasa percaya marang awake dhewe (rasa percaya diri) tumrape guru.
- (5).Ngundhakake makarya bebarengan (kerja sama) ing antarane para guru kanggo ngawekani lan ngudhari masalah pasinaon.

- Tumrap Siswa

- (1).Ngundhakake prestasi pasinaone siswa.
  - (2).Ngundhakake kesenange siswa karo piwulangan Basa Jawa
- Tumrap Sekolah
- (1).Ngundhakake kualitas pasinaon Basa Jawa ing sekolah kanthi maneka warna modhel lan strategi piwulangan.

TINTINGAN TEORI

Modhel pembelajaran kang digunakake sajrone panliten iki yaiku modhel pembelajaran *kooperatif*, dene teknik kang digunakake yaiku teknik *Bursa Kata*. Kanggo mangerteni ngenani hakikat modhel pembelajaran *kooperatif* lan teknik *Bursa Kata* bakal diandharake kaya ing ngisor iki:

Teknik Bursa Kata

Teknik *Bursa Kata* kalebu salah sawijining teknik ing modhel pembelajaran *kooperatif* kang dikembangake dening Lorna Curran ing taun 1994. Tahap-tahap dhasar sajroning teknik iki yaiku:

- 1) Guru nerangake tujuan piwulang;
- 2) Guru nyiapake saperangan kartu kang isine arupa tembung jejer, wasesa, lesan lan katrangan;
- 3) Saben murid diwenehi kartu siji;
- 4) Saben murid nggoleki pasangan sing cocog kanggo kartune saka murid liyane;
- 5) Saben murid kang bisa nyocogake kartune sadurunge wektune entek bakal diwenehi poin;
- 6) Sawise sakbabak kartu dikocok maneh supaya saben murid antuk katu sing beda karo sadurunge, ngono sateruse;
- 7) Dudutan/ panutup (Suyatno, (2004 : 74-75))

Teknik *Bursa Kata* iki pangetrape bisa wae dikombinasi karo metode-metode liyane,

utawa bisa dikembangake miturut kaanan ing lapangan. Bab kang bisa dikembangake mau kaya ta, kartu-kartu ora dibagekake saben murid nanging dibentuk klompok-klompok kang anggotane 4-6 murid. Bisa uga dikombinasi karo metode kartu kata, yaiku murid kudu bisa ngurutake tembung-tembung kang ana ing kartu supaya dadi ukara kang trep. Sawise iku dikombinasi karo Bursa Kata kanthi cara murid nggoleki klompok pasangane supaya bisa dadi ukara tanduk.

Modhel Piwulungan Kooperatif

Modhel piwulungan yaiku sawijining rancangan utawa pola kang digunakake minangka paugeran sajroning ngrancang piwulungan ing kelas. Saben modhel ngarahake sajroning ngrancang piwulungan kanggo mbantu siswa nggayuh tujuan piwulungan. Modhel piwulungan kang digunakake manut *pendekatan* piwulungan kang digunakake, kalebu ing jerone yaiku tujuan-tujuan piwulungan, tahap-tahap kegiatan piwulungan, lingkungan piwulungan, lan *pengelolaan* kelas (Kardi, S lan Nur sajrone Trianto, 2007:1).

Teges kang meh padha uga diandharake dening Joyce lan Weil kang dikutip Ai Lestari (<http://ailestari21.blogspot.com>) kang nduweni panemu yen modhel piwulungan yaiku sawijining rancangan utawa pola kang bisa digunakake kanggo mbentuk kurikulum (*rencana piwulungan jangka panjang*), ngrancang bahan-bahan piwulungan, lan mbimbing piwulungan ing kelas. Modhel piwulungan bisa didadekake pola pilihan, tegese para guru bisa milih modhel piwulungan sing cocog, selaras, lan *efisien* kanggo nggayuh tujuan pendhidhikane.

Ing piwulungan konsep utawa materi tartamtu, ora ana sawijining modhel piwulungan kang luwih apik tinimbang modhel piwulungan liyane. Tegese yen arep nggunakake sawijining modhel piwulungan kudu dicocogake dhisik karo konsep utawa materi saengga bisa ningkatake asiling piwulungan, mligine tumrap siswa. Pamilihe modhel piwulungan kudu ana tetimbangan-tetimbangan, kaya ta: materi piwulungan, jam piwulungan, tingkat *kognitif* siswa, lingkungan pasinaon, lan *fasilitas* kang dhukung saengga bisa nggayuh tujuan piwulungan kang dikarepake (Trianto, 2007:3).

Piwulungan *kooperatif* tuwuh saka konsep yen siswa bakal luwih gampang nemokake lan nguwasani materi sing angel yen nyambut gawe bebarengan sajrone klompok lan rembugan karo kancane. Sajroning kelas *kooperatif*, siswa sinau bareng karo klompok-klompok cilik kang anggotane antarane 4-6 siswa kang sadrajat nanging *heterogen* (beda-beda kahanane). Tingkat *heterogen* mau wiwit saka kapinteran, jinis kelamin lan ras/ suku kang diajab bisa nyambut gawe bebarengan antarane siswa siji lan sijine. Tujuan anane klompok-klompok kasebut yaiku kanggo menehi kalodhangan sakabehing siswa supaya bisa aktif ing sajrone proses piwulungan.

Nyusun Program Pembelajaran

Teknik Bursa Kata iki ana langkah – langkah kang digawe ing sajrone piwulungan. Kaya kang diandharake ing ngisor iki :

Cara kerjane Teknik Bursa Kata

Teknik *Bursa Kata* mujudake teknik kang nggunakake kartu. Kartu-kartu kasebut bakal diisi karo tembung jejer, wasesa, lesan lan katrangan. Teknik iki bisa mbantu siswa nggawe ukara tanduk kang trep.

Perkakas lan Bahan

Perkakas lan bahan kang digunakake yaiku :

- gunting
- kertas karton
- spidol

Desain lan Carane Nggawe

Kertas karton kang ana diguntingi dadi pesagi kang ukurane saperlune amarga ora ana paugeran kang trep. Ing panliten iki kanggo siklus I, kertas karton digawe wangun pesagi kanthi ukuran 10 cm saben sisine. Kanggo siklus II , karton mau digawe ukuran kanthi sadawane tembung kang dienggo.

METODE PANLITEN

Pamilihe metode panliten kalebu tahap kang penting banget ing sajroning panliten kang bakal katindakake. Metode panliten iku minangka *pisau bedhah* kanggo nemokake bener lan orane sawijining panliten. Panliten iki gunakake panliten

kuantitatif amarga panliten nggunakake angka, wiwit saka nglumpukake dhata sarta dudutake asil. Panliten iki uga diwenahi tabel, grafik, bagan. Sakliyane arupa angka ing panliten kuantitatif uga ana dhata kang diandharake nganti kualitatif. (Arikunto, (2010 : 27)). Proses panliten bakal luwih gampang ditindakake yen nggunakake metode panliten kang trep amarga wis ana paugerane. Asile panliten kang awujud data-data uga bisa diwedharake minangka tanggung jawab kanthi ilmiah.

Subjek Panliten

Subjek Panliten sajrone Penelitian Tindakan Kelas iki, yaiku siswa kelas VIII B kang cacahé ana 38 siswa, dumadi saka 16 siswa putri lan 22 siswa putra.

Setting Panliten

1)

Setting sajrone panliten iki kaperang dadi panggone panliten, wektu panliten, lan siklus PTK. Kabeh mau bakal kaya diandharake ing ngisor iki:

Panggonane Panliten

Panliten iki ditindakake ing SMP Negeri 3 Kalidawir mligine siswa kelas VIII B kang cacahé ana 38 siswa, dumadi saka 16 siswa putri lan 22 siswa putra. Kelas VIII B dipilih amarga kelas VIII B iki dianggep minangka kelas kang durung bisa nguwasani materi nggawe ukara tanduk. Pamilihe sekolah iki nduweni tujuan kanggo ndandani lan ngapiki proses piwulang, mligine ing piwulang Basa Jawa.

Wancine Panliten

Panliten ditindakake ing wulan Agustus lan September 2015, semester ganjil tahun 2015/2016. Panliten ditindakake sajrone 2 siklus. Saben siklus sapatemon (2 x 40 menit), kanthi tetimbangan: a) Ing panliten iki siswa kari dituntun bisa nggawe ukara tanduk kanthi nganggo paugeran kang bener; b) Wektu sing winates.

Ing panliten tindakan kelas kanthi nggunakake teknik bursa kata iki diajab dadi salah sijine pilihan cara/teknik piwulangan tumrape guru. Kanthi cara iki uga diajab pasinaon Basa Jawa mligine pasinaon sastra dadi nyenengake lan bisa ngundhakake kawasisane siswa nggawe ukara tanduk.

Sumber Data

Sumber data sajrone panliten iki kaperang saka sawenehing sumber, yaiku siswa, guru, lan *kolaborator*.

Siswa

Nliti owah-owahane kawasisane siswa ing materi nulis ukara tanduk lan tanggap kang bisa dideleng saka asile tes kang diwenehake lan aktivitas siswa ing proses piwulang.

Guru

Guru ing panliten iki yaiku guru mata pelajaran basa jawa sabenere. Guru ditliti saka tingkat kabisane guru ing pamulangan menehi materi nulis ukara basa jawa yaiku ukara tanduk nganggo teknik piwulang *Bursa Kata* kang bisa dideleng saka aktivitas guru ing proses piwulang.

Kolaborator

Kolaborator sajrone panliten iki yaiku guru sejawat. Anane *kolaborator* yaiku minangka sumber data kang bisa ndeleng *implementasine* PTK kang ditindakake guru apadene siswa sacara *komprehensif*.

Teknik dan Alat Pangumpul Data

Teknik

Teknik ngumpulake data sajrone panliten iki antara liya tes, *observasi*, wawancara, lan diskusi.

Alat Pangumpul Data

Alat ngumpulake data sajrone PTK iki antara liya tes, *observasi*, wawancara, lan diskusi kaya kang dijlentrehake ing ngisor iki:

- (1) Tes: nggunakake soal kanggo ngukur asile pasinaone siswa.
- (2) *Observasi*: nggunakake lembar *observasi* kanggo ngukur kepriye aktivitas guru lan siswa sajrone proses piwulang sarta lembar cathetan kanggo nyatheti alangan-alangan kang ditemokake sajrone proses piwulang.
- (3) Dhiskusi: nggunakake asil *observasi* aktivitas guru lan siswa.

Indikator Kinerja

Sajrone PTK iki kang bakal dideleng indikator kinerjane yaiku siswa lan guru. Guru uga

diamati amarga minangka *fasilitator* kang uga nduweni pengaruh tumrap kinerjane siswa.

- 1) Siswa
  - (1) Tes: rata-rata bijine tes kang diwenehake saben pungkasaning siklus.
  - (2) *Observasi*: nliti aktivitase siswa sajrone piwulang ing kelas.
- 2) Guru
  - (1) Dokumentasi: lembar *presensi* siswa.
  - (2) *Observasi*: asile *observasi* aktivitase guru sajrone proses piwulang.

Pangolahe Data

Data kang diklumpukake ing saben kegiatan *observasi* saka saben siklus panliten diolah kanthi *deskriptif* nggunakake *statistik deskriptif* yaiku nganggo teknik persentase kanggo ndeleng asil kang wis digayuh ing kegiatan piwulang kang ditindakake.

Pambiji Proses Asile Piwulang

Tujuan dianakake pambiji yaiku kanggo meruhi apa murid wis utawa durung nguwasani sawijining *kompetensi dasar* tartamtu. Tahap-tahap kang ditindakake sajroning pambiji, yaiku:

Interpretasi Tes Asile Piwulang

Interpretasi tes asile piwulang kaperang dadi:

- 1) Tuntase Piwulang Saben Siswa
SMP Negeri 3 Kalidawir nduweni paugeran tuntas orane siswa ing piwulang kanthi dhasar KTSP nggunakake PAP (Penilaian Acuan Patokan) yaiku siswa dianggep tuntas yen bisa nggayuh 70% saka *indikator* kang pengin digayuh. Kanthi skor maksimal 100, *Kriteria Ketuntasan Minimal* (KKM), yaiku $\frac{70}{100} \times 100\% = 70\%$ utawa biji 70.

Biji saben siswa kaetung kanthi persentase:

$$\text{Biji} = \frac{\text{Skor kang digayuh}}{\text{Skor maksimal}} \times 100\% \quad (\text{Arikunto, 2006:236})$$

Persentase kasebut makili biji kang i satemene digayuh siswa. Adhedhasar KKM, siswa

sing bijine 70 mendhuwur dianggep tuntas, dene yen bijine sangisore 70 tegese durung tuntas.

Tuntase Piwulang Kelas

Tuntase Piwulang Kelas dietung kanthi cara ngetung persentase siswa sing tuntas lan sing ora tuntas. Adhedhasar kurikulum, asil tuntase kelas kudu nggayuh 80% siswa sing antuk biji 70.

(1) *Mean* utawa biji rata-rata, dietung kanthi rumus:

$$\bar{x} = u + i \left(\frac{\sum fd}{N} \right) \quad (\text{Sudjana lan}$$

Ibrahim, 2007:132)

Katrangan:

$\bar{x}$ = biji rata-rata

u = titik tengah kelas *interval*, ana ing *deviasi nol*

i = *interval*

$\sum fd$ = jumlah saka *frekuensi* ping *deviasi*

N = cacahé siswa

- (2) *Median* yaiku biji tengah-tengah utawa skor kang mbatesi 50% sandhuwure lan 50% sangisore, dietung kanthi rumus:

$$\tilde{x} = L_1 + i \left(\frac{1/2n - (\sum f)_1}{f_{med}} \right) \quad (\text{Sudjana}$$

lan Ibrahim, 2007:133)

Katrangan:

$\tilde{x}$ = *median*

L_1 = wates ngisor kelas *median*

i = *interval*

$(\sum f)_1$ = jumlah *frekuensi* kelas sangisore kelas *median*

f_{med} = *frekuensi* kelas *median*

- (3) *Modus* yaiku skor kang paling akeh diduweni dening siswa lan dietung kanthi rumus:

$$\hat{x} = L_1 + i \left\{ \frac{fm - fb}{(fm - fb) + (fm - fa)} \right\}$$

(Sudjana lan Ibrahim, 2007:134)

Katrangan:

L_1 = wates ngisor kelas *median*

i = *interval*

fm = *frekuensi* modus

fb = frekuensi ing rentangan skor satingkat sangisore rentangan *frekuensi modus*
fa = frekuensi ing rentangan skor satingkat sandhuwure rentangan *frekuensi modus*

(4) *Simpangan deviasi* yaiku ukuran keragaman utawa sebarane biji kang dietung kanthi rumus:

$$Sd = i \sqrt{\frac{fd^2}{n} - \left(\frac{fd}{n}\right)^2} \quad (\text{Sudjana}$$

lan Ibrahim, 2007:137)

Katrangan:

Sd = *Simpangan deviasi*
i = *interval*
n = *jumlah siswa*
fd = *jumlah saka frekuensi ping*

deviasi

3.7.2 Interpretasi Lembar Observasi

Lembar *observasi* diisi dening *pengamat* kang ngawasi lan ndeleng sarta menehi biji *aktivitas* guru lan siswa sasuwene proses piwulangan.

Konversi Biji

Konversi biji kang ditetepake dening SMP Negeri 3 Kalidawir, yaiku:

Interpretasi Lembar Observasi

$$P = \frac{f}{N} \times 100\%$$

Katrangan:

P = *persentase frekuensi* kedadayan kang tuwuh sajroning piwulang

f = *akehe aktivitas* siswa kang tuwuh sajroning piwulang

N = *cacahe sakabehing aktivitas* (Indarti, 2008:26)

Interpretasi Data Asile Observasi Aktivitas Guru

$$P = \frac{f}{N} \times 100\% \quad (\text{Indarti, 2008:26})$$

Katrangan:

P = *persentase frekuensi* kedadayan kang tuwuh sajroning piwulang

f = *akehe aktivitas* guru kang tuwuh sajroning piwulang

N = *cacahe sakabehing aktivitas*

Prosedur Panliten

Siklus 1

Siklus I ing PTK iki kaperang saka 4 tahap kegiatan kang kudu ditindakake, yaiku tahap ngrencanakake kegiatan piwulang, tahap nindakake kegiatan piwulang, tahap *observasi*, lan *refleksi*. Siswa nyinaoni jinis-jinise ukara basa jawa

Siklus II

Siklus katelu minangka siklus kang ditindakake adhedhasar asile *refleksi* ing siklus sadurunge (siklus II) kanthi tahap kang padha kaya siklus I lan siklus II.

Bahasan Panliten

Bahasan panliten iki ngandharake asil panliten ing siklus I nganti siklus II. Asil panliten bakal diandharake ana ing tabel *rekapitulasi* siklus I nganti siklus II. Saka asil aktivitas siswa, ketrampilan guru lan asil pasinaon :

Rekapitulasi Asile Pangolahe Data Evaluasi Siklus I nganti Siklus II

Data *rekapitulasi* asile pangolahe data *evaluasi* ing siklus I nganti siklus II dituduhake kaya ing tabel, yaiku:

Rekapitulasi Asile Evaluasi Murid

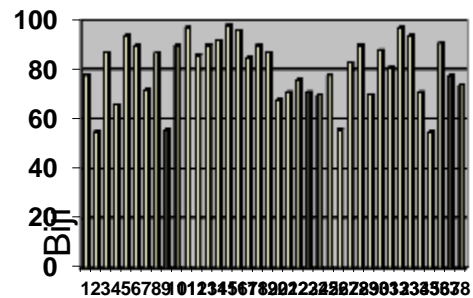
NO	JENENG	ASILENG PANLITEN	
		SIKLUS	
		I	II
1.	Ahmad Buchori	63	78
2.	Ahmad Hafidzudin T	34	55
3.	A. Mukhtar Shidiq AG	67	87
4.	Akhmad Elvandi DF	46	66
5.	Anis Ratri Septiani	80	94
6.	Ardiansyah G.	45	90
7.	Dani Prasetya	29	72
8.	Dedy Alfian	67	87
9.	Denna Fefnaldi S	28	56
10.	Devri Erna Wahyuni	65	90
11.	Dia Rusana	80	97
12.	Dwi Istighfani	67	86
13.	Eka Aprilianti	63	90
14.	Erin Nur Ardhiyanti	70	92
15.	Erlinda Suci Rahayu	72	98
16.	Frederrick Woydill	78	96

17.	Herdika Afiant B	59	85
18.	Ika Agustin	82	90
19.	Intan Utami Zaharah	67	87
20.	Ismi Rifatul Fadillah	56	68
21.	Maulida Tri Andita F	59	71
22.	M.. Eka Kurniawan P	64	76
23.	Mochammad Nizar B	35	71
24.	Moh. Baida	58	70
25.	Moh. Damar K	64	78
26.	Mohammad Iqbal F	27	56
27.	Nawangsih A	71	83
28.	Nora Firmanda	61	90
29.	Pradana Al Jauhar	70	70
30.	Rizal Kurniawan	70	88
31.	Rizal Kurniawan P	64	81
32.	Roudhotun Nashiroh	84	97
33.	Sidik Hidayanto	82	94
34.	Singgih Misbakul A	71	71
35.	Sri Endang Wahyuni	25	55
36.	Umi Masruroh	78	91
37.	Verly Bagus K	78	78
38.	Wahyu Febri F	29	74

iki uga ateges yen tehnik *pembelajaran Bursa Kata* kang dienggo bisa ningkatake kawasisane murid nulis ukara tanduk. Owah-owahan bijine murid saka siklus I nganti siklus II digambarake ing grafik ngisor iki

Grafik Asile Pangolahe Data *Evaluasi* Murid

Siswa

□ Siklus II

Rekapitulasi asile pangolahe data *evaluasi* kang digarap dening murid nuduhake anane owah-owahan kang cukup apik. Ing siklus I rata-rata (*mean*)= 60.68, *median* = 54.5, lan *modus* = 62.83 kanthi *simpangan deviasi* = 11.95. Ing siklus II rata-rata (*mean*) owah dadi 80.95, *median* = 86.17, lan *modus* = 87.64 kanthi *simpangan deviasi* = 12.2.

Adhedhasar tabel rekapitulasi kasebut, kanthi biji katuntasan minimal 70, ing siklus I ana

14 murid utawa $\frac{14}{38} \times 100\% = 36.84\%$ kang tuntas,

dene 24 murid utawa $\frac{24}{38} \times 100\% = 63.16\%$ kang

durung tuntas. Ing siklus II murid kang tuntas dadi

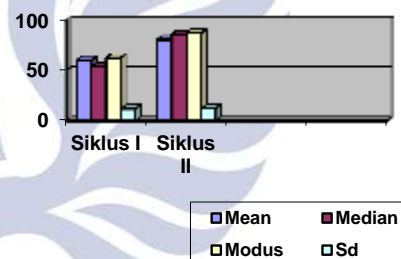
32 murid utawa $\frac{32}{38} \times 100\% = 84.21\%$, dene 6

murid utawa $\frac{6}{38} \times 100\% = 15.79\%$ durung tuntas.

Saka data kasebut bisa disimpulake yen asile pangolahe data *evaluasi* piwulang nulis ukara tanduk lan tanggap bisa owah dadi saya apik. Bab

Grafik *Mean, Median, Modus* lan *Simpangan Deviasi* (Sd)

Siklus I nganti Siklus II

4.4.1 Rekapitulasi Asile Pangolahe Data Aktivitas Guru saka Siklus I nganti Siklus II

Rekapitulasi asile pangolahe data *observasi* aktivitas guru bisa dideleng ing tabel iki:

Tabel 4.10

**Rekapitulasi Asile Pangolahe Data
Aktivitas Guru**

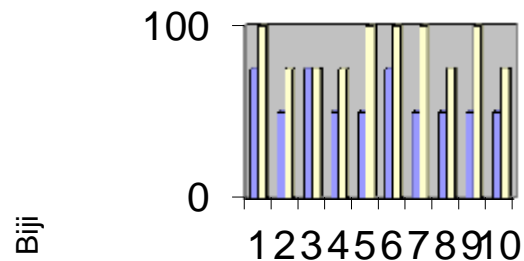
No.	Deskripsi	Siklus	
		I	II
1.	Swarane guru bisa dirungokake kanthi jelas	75	100
2.	Guru nerangake tujuane piwulang	75	75
3.	Guru nerangake materi piwulang	75	75
4.	Guru nindakake piwulang adhedhasar RPP	75	75
5.	Guru mbimbing murid sajrone piwulang	70	100
6.	Guru mbagi kelompok kanggo ngetrapake tehnik <i>Bursa Kata</i>	75	100
7.	Guru ngarahake murid sajrone nindakake tehnik <i>Bursa Kata</i>	80	100
8.	Guru ngendhalekake kelas sajrone nindakake tehnik <i>Bursa Kata</i>	70	75
9.	Guru nyiptakake <i>interaksi</i> sing nyenengake	80	100
10.	Guru mbantu murid nindakake <i>refleksi</i>	80	75
	Jumlah	775	875
	Rata-rata	77.5	87.5

Adhedhasar rekapitulasi asile pangolahe data *observasi* aktivitas guru ing proses piwulang nuduhake anane owah-owahan kang luwih apik, yaiku ing siklus I rata-ratane mung 77.5%, lan siklus II dadi saya apik yaiku 87.5%. anane owah-owahan kasebut nuduhake yen guru nduweni usaha kanggo ndandani lan ngapiki *kualitas* piwulange. Katuntasan owah-owahane aktivitas guru sajrone pangetrapane teknik

pembelajaran Bursa Kata ing piwulang nulis aksara tanduk lan ukara tanggap bisa dideleng ing grafik:

Grafik 4.5

**Grafik Asile Pangolahe Data
Observasi Aktivitas Guru**

**Rekapitulasi Asile Pangolahe Data Aktivitas
Murid saka Siklus I nganti Siklus II**

Rekapitulasi asile pangolahe data *observasi* aktivitas murid dideleng ing tabel iki:

**Rekapitulasi Asile Pangolahe Data
Aktivitas Murid**

	Deskripsi	Siklus	
		I	II
1.	Murid mangerteni tujuan piwulang	60	75
2.	Murid duwe wigati marang apa sing diandharake guru	70	100
3.	Murid gampang mangerteni <i>instruksi</i> saka guru	50	75
4.	Murid nindakake <i>instruksi</i> guru sajrone ngetrapake <i>bursa kata</i>	60	75

5.	Murid nyambut gawe bareng sajrone kelompok	65	100
6.	Murid ngajokake pitakon marang guru	75	100
7.	Murid duwe <i>motivasi</i> sajrone piwulang	60	75
8.	Murid duwe <i>motivasi</i> sajrone ngetrapake <i>bursa kata</i>	70	100
9.	Murid nggarap tugas sing diwenehake	75	75
10.	Murid nindakake <i>refleksi</i>	50	75
	Jumlah	600	850
	Rata-rata	60	85

Adhedhasar rekapitulasi asile pangolahe data *observasi* aktivitas murid kang ditindakake nuduhake anane owah-owahan kang cukup apik. Owah-owahan kasebut, yaiku saka siklus I rata-ratane 60%, lan ing siklus II mundhak maneh dadi 85%. Anane owah-owahan biji rata-rata dadi luwih apik kasebut nuduhake yen murid aktif sajrone proses piwulang.

Katuntasane aktivitas murid ing pangetrapane tehnik *pembelajaran Bursa Kata* ing piwulang nulis ukara tanduk bisa dideleng ing grafik ngisor iki:

Grafik Asile Pangolahe Data *Observasi* Aktivitas Murid

4.4.2 Rekapitulasi Alangan-Alangan saka Siklus I nganti Siklus II

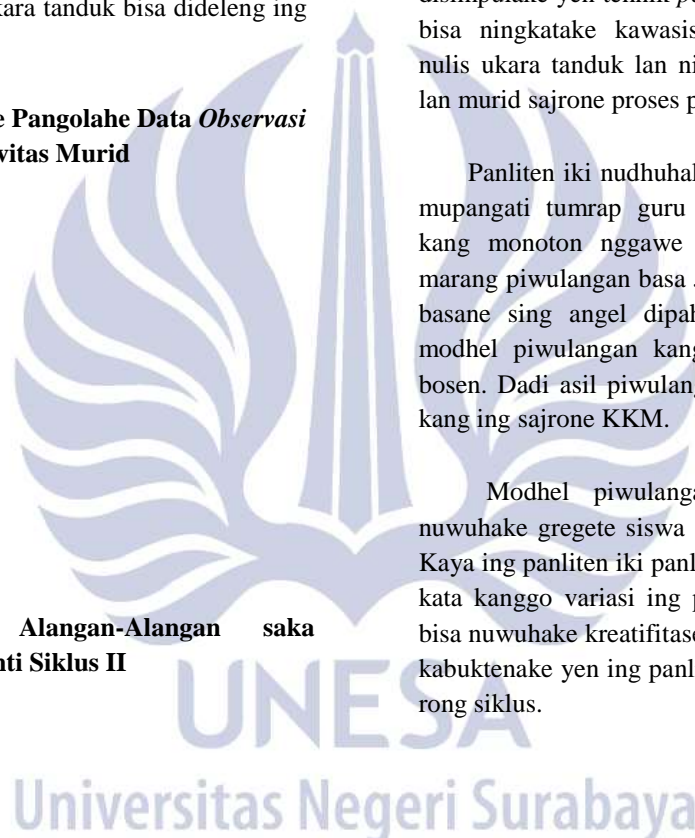
Alangan-alangan kang ditemokake sajrone proses piwulang wiwit siklus I nganti siklus II, yaiku:

- (1). Alangan kang ditemokake ing siklus I, yaiku: 1) Guru kurang bisa nguwasani kelas; 2) Instruksi saka guru kurang dimangerteni lan kurang dipahami dening murid saengga kelas dadi rame; 3) Murid kang lungguh ing mburi gampang keganggu karo swasana jaba kelas lan ngomong dhewe karo murid kang ana ing jaba mau; 5) Guru kurang tegas saengga murid akeh kang sakarepe dhewe; 6) Guru kurang bisa mbantu murid nindakake praktek metode *pembelajaran* kang dienggo; lan 7) Guru kurang bisa ngatur wektu saengga wektu piwulang kurang *proporsional*.
- (2). Ing siklus II alangan saya suda, yaiku: 1) Kelas rame banget amarga akehe pitakonan nalika pangetrapane tehnik *pembelajaran Bursa Kata*; lan 2) Anane semangat saka murid sajrone nyambut gawe bareng klompoke nggarap soal-soal kang diwenehake.

Saka *rekapitulasi* asile panliten kasebut bisa disimpulake yen tehnik *pembelajaran Bursa Kata* bisa ningkatake kawasisane murid ing materi nulis ukara tanduk lan ningkatake aktivitas guru lan murid sajrone proses piwulang.

Panliten iki nuduhake yen menehi asil kang mupangati tumrap guru lan siswa. Piwulangan kang monoton nggawe siswa ora bisa wigati marang piwulangan basa Jawa. Amarga sakliyané basane sing angel dipahami uga metodhe lan modhel piwulangan kang nggawe siswa padha bosen. Dadi asil piwulangan akeh kang oleh biji kang ing sajrone KKM.

Modhel piwulangan kang variasi bisa nuwuhake gregete siswa ing sajrone piwulangan. Kaya ing panliten iki panliti nganggo tehnik bursa kata kanggo variasi ing piwulangan kang diajab bisa nuwuhake kreatifitase siswa. Kabeh mau bisa kabuktenake yen ing panliten iki dianakake akehe rong siklus.

Asile *evaluasi* murid sawise pangetrapane teknik *Bursa Kata* ing piwulangan nulis ukara tanduk nuduhake anane owah-owahan kang cukup apik. Ing saben siklus bijine rata-rata murid ningkat saya apik lan kasil nggayuh biji sandhuwure KKM kang ditemtokake dening SMP Negeri 3 Kalidawir, yaiku 70.

Ing siklus I biji rata-rata (*mean*)= 60.68, *median* = 54.5, lan *modus* = 62.83 kanthi *simpangan deviasi* = 11.95. Ing siklus II rata-rata (*mean*) owah dadi 80.95, *median* = 86.17, lan *modus* = 87.64 kanthi *simpangan deviasi* = 12.2.

Kanthi biji katuntasan minimal 70 lan katuntasan kelas kudu nggayuh 80%, ing siklus I ana 14 murid utawa 36.84% kang tuntas, Saka asil kasebut, bisa dideleng yen ing siklus II wis kasil nggayuh katuntasan kelas luwih saka 80%, mula panliten dipungkasi ing siklus II.

Saka asil kang dipikolehi bisa diweruhi yen ing sajrone piwulangan ana variasi modhel lan metodhe kang digunakake ing sajrone piwulangan bisa ningkatake sile piwulangan. Amarga siswa akeh kang ora bosen lan nduweni rasa penasaran saka bab kang diwulangake. Mula siswa dadi kreatif lan gampang nampa apa kang disampeke dening guru.

PANUTUP

Simpulan

Panliten kanthi irah-irahan *Ngundhakake Kawasisan Nulis Ukara tanduk Kanthi Teknik Bursa Kata Siswa Kelas VIII B SMP Negeri 3 Kalidawir Taun Ajaran 2015/2016* iki kalebu PTK (*Panelitian Tindakan Kelas*). Panliten iki kaperang dadi rong siklus lan saben siklus ditindakake kanthi sapatemon. Proses piwulangan ing saben patemon ngetrapake teknik *bursa kata* kanthi urutan langkah-langkah kang beda.

Saben siklus ana sawenehing data kang diolah kanthi cara tartamtu, kaya ta asile *evaluasi* murid, asile *observasi* aktivitas guru lan murid, sarta cathetan alangan-alangan kang ditemokake sasuwene proses piwulangan. Saka data asile *evaluasi* murid ana sawenehing data kang diolah kanthi *statistik deskriptif* kang pungkasan

nemokake *mean* (biji rata-rata), *median* (biji tengah-tengah), *modus* (biji kang kerep muncul), la Sd (*simpangan deviasi*). Saka sakabehing data kasebut, bisa disimpulake:

Asile Evaluasi Murid

Asile *evaluasi* murid sawise pangetrapane teknik *Bursa Kata* ing piwulangan nulis ukara tanduk nuduhake anane owah-owahan kang cukup apik. Ing saben siklus bijine rata-rata murid ningkat saya apik lan kasil nggayuh biji sandhuwure KKM kang ditemtokake dening SMP Negeri 3 Kalidawir, yaiku 70.

Ing siklus I biji rata-rata (*mean*)= 60.68, *median* = 54.5, lan *modus* = 62.83 kanthi *simpangan deviasi* = 11.95. Ing siklus II rata-rata (*mean*) owah dadi 80.95, *median* = 86.17, lan *modus* = 87.64 kanthi *simpangan deviasi* = 12.2.

Kanthi biji katuntasan minimal 70 lan katuntasan kelas kudu nggayuh 80%, ing siklus I ana 14 murid utawa 36.84% kang tuntas, dene 24 murid utawa 63.16% kang durung tuntas. Ing siklus II murid kang tuntas dadi 32 murid utawa 84.21%, dene 6 murid utawa 5.79% durung tuntas. Saka asil kasebut, bisa dideleng yen ing siklus II wis kasil nggayuh katuntasan kelas luwih saka 80%, mula panliten dipungkasi ing siklus II.

Asile Observasi Aktivitas Guru

Asile *observasi* aktivitas guru sajrone piwulangan nulis ukara tanduk nganggo teknik *Bursa Kata* ningkat terus wiwit saka siklus I nganti siklus II. Bab iki mbuktekake anane upaya panaliti kang uga minangka guru kanggo ndandani carane mulang lan ngandharake materi supaya luwih gampang diterima murid ing pangetrapane teknik *Bursa Kata*.

Asile *observasi* kasebut, yaiku ing siklus I mung antuk persentase 57,5%, tegese biji rata-ratane 57.5 kang ana ing rentangan 54-59 utawa “cukup” lan isih adoh saka KKM 70. Ing siklus kang pungkasan utawa siklus II persentasine saya ningkat dadi 87.5% utawa biji rata-ratane 87.5. Biji kasebut ana ing rentangan 86-100 kang tegese kalebu “apik banget”. Aktivitas guru bisa saya ningkat amarga anane upaya ndandani saka asile *refleksi* saben siklus kang ditindakake bareng kanca sejawat.

Asile Observasi Aktivitas Murid

Padhadene karo asile *observasi* aktivitas guru, asile *observasi* aktivitas murid uga saya ningkat. Bab iki nuduhake yen murid saya nduweni *motivasi* sasuwene proses piwulangan nulis ukara tanduk nganggo teknik *Bursa Kata*. Saliyane iku, murid uga luwih aktif sajrone proses piwulangan.

Asile *observasi* aktivitas murid, yaiku ing siklus I mung kasil nggayuh persentase 60% kang tegese biji rata-ratane uga 60. Biji iki kalebu ing rentangan 54-69 kang tegese “cukup” lan isih adoh saka KKM 70. Ing siklus II, persentasene saya ningkat dadi 85% utawa nggayuh biji rata-rata 85. Asil iki kalebu ing rentangan 70-85 kang kalebu “apik”. Sawenehing kekurangan kang dumadi ing saben sikluse didadekake *refleksi* saengga bisa ndandani ing siklus sabanjure.

Pamrayoga

Adhedhasar data asile panliten kang wis ditindakake ing SMP Negeri 3 Kalidawir, mligine ing kelas VIII B bisa disimpulake yen teknik *Bursa Kata* bisa didadekake modhel *alternatif* ing materi piwulangan nulis ukara tanduk. Mula saka iku, panulis nduweni saran supaya guru bisa milih lan nggunakake metode kang trep ing saben materi piwulangan. Panganggone metode kang trep bisa ningkatake kawasisane murid saengga bisa nggayuh tujuan piwulangan kang dikarepake.

KAPUSTAKAN

Arikunto, Suharsimi. 2006. *Prosedur Penelitian Suatu Pendekatan Praktik*. Jakarta: Rineka Cipta

Arikunto, Suharsimi. 2007. *Dasar-Dasar Evaluasi Pendidikan*. Edisi Revisi. Jakarta: Rineka Cipta

Basir, Udjang Pr. M. 1997. *Sintaksis, Model Analisis Kalimat Bahasa Jawa*. Surabaya: University Press

Ibrahim, Muslimin, dkk. 2000. *Pembelajaran Kooperatif*. Surabaya: University Press

Indarti, Titik. 2008. *Penelitian Tindakan Kelas dan Penulisan Ilmiah*. Surabaya: University Press

Sudjana, Nana dan Ibrahim. 2007. *Penelitian dan Penilaian Pendidikan*. Bandung: Sinar Baru Algesindo

Susilo. 2007. *Panduan Penelitian Tindakan Kelas*. Yogyakarta: Pustaka Book Publisher

Suyatno. 2004. *Teknik Pembelajaran Bahasa dan Sastra*. Surabaya: Penerbit SIC

Trianto. 2007a. *Model-model Pembelajaran Inovatif Berorientasi Konstruktivistik*. Jakarta: Prestasi Pelajar Publisher

Trianto. 2007b. *Model Pembelajaran Terpadu*. Jakarta: Prestasi Pelajar Publisher

Kunandar. 2008. *Langkah Mudah Penelitian Tindakan Kelas*. Jakarta: PT Raja Grafindo Persada

